

Etnikai konfliktusok és a jogállam

PUBLICISZTIKA - LI. évfolyam 9. szám, 2007. március 2.

Egy olaszliszakai fiatalember budapesti keresztapja "erősen vitatja" a Roma Polgárjogi Alapítvány (RPA) vezetőjének helyszíni tényfeltáró jelentését. Az anyag egy február 9-én tartott konferencia meghívójának a mellékletét képezte, amit az RPA szervezett A jogállam működése az etnikai konfliktusok tükrében címmel. A téma tudományos igényű elemzése azzal a céllal került napirendre, hogyan lehet az olaszliszakai vagy ahhoz hasonló konfliktusokat megelőzni, elkerülni.

A konferenciára meghívtuk az olaszliszakai polgármestert, valamint a helyi szociális bizottság és a cigány önkormányzat elnökét. A meghívóra érkezett gyors válaszlevél sérelmezte, hogy a község előljárói nem kaptak felkérést előadás megtartására, továbbá tiltakozásukat fejezték ki amiatt, ha bárki "sötét tartalmak szinonimájaként" vagy a "rasszizmussal egyenértékű hívó szóként" értelmezi vagy alkalmazza Olaszliszokát.

Ezért levelet írtak valamennyi közjogi méltóságnak, az illetékes minisztereknek, melyben sérelmüknek hangot adva arra kérték valamennyiüket, hogy "ne támogassák" semmilyen módon a konferenciát, s maradjanak attól távol.

A falu vezetését levélben igyekeztem meggyőzni szándékaink tisztességéről. Mindenekelőtt szíves megértésüket kértem: azért, hogy ne ragadjunk le az olaszliszakai válsághelyzet tüneteinek vizsgálatánál, a plenáris ülés előadásai között nem kívántunk önmagában a konkrét ügygel foglalkozni, ezért nem hívtunk a helyiek közül előadót. "Viszont a szekcióüléseken igenis tárgyalni szeretnénk a társadalom szociális és etnikai törésvonalak mentén történő kettészakadásának, délamerikanizálódásának tragikus folyamatát, ennek helyi, indulatokkal, abszurdításokkal terhes tünetegyütteseit - ezért is hívtuk meg Önt, Olaszliszoka polgármesterét, a szociális bizottság és a települési cigány önkormányzat elnökét", állt a válaszlevélben.

Igyekeztem egyértelművé tenni, hogy "semmiféleképpen nem gondoljuk Olaszliszokát bármilyen megbélyegzésnek kitenni, felette ítéletet mondani, ellenkezőleg: amiképpen a cigány nép tekintetében elítélünk minden általánosítást, stigmatizálást, ugyanúgy tiltakozunk Olaszliszoka közösségének - cigányok és nem cigányok - kollektív megbélyegzése ellen is!" Végül megerősítettük meghívásunkat, s hogy készen állunk a higgadt, tárgyilagos párbeszédre.

A február 9-i konferenciát a polgármester mellett az óvoda, iskola vezetői, ifjúsági és lokálpatrióta alapítványaik elnökei is megtisztelték. Rajtuk kívül itt volt még a települési CKÖ elnöke, Fercsák László, egy helyi értelmiségi házaspár, valamint a polgárjogi mozgalom Borsod megyei elnöke is.

A konferencia nyitóelőadását Ladányi János szociológus, egyetemi tanár tartotta, aki az elmúlt 18-19 év jelentősebb magyarországi etnikai konfliktusainak többségénél jelen volt, azok szakszerű és erőszakmentes kezelésében meghatározó szerepet játszó szakértőnk volt.

Előadásában az etnikai konfliktusok kialakulásának okait elemezte. Kutatásai és konkrét tapasztalatai azt bizonyítják, hogyha az etnikai konfliktusok keletkezése önmagában a súlyos társadalmi előítéletességgel lenne magyarázható, akkor azok nagyon nehezen változtathatóak, gyakoriságuk és intenzitásuk pedig többé-kevésbé állandó lenne. De nem ezt látjuk, hanem nagy kiugrásokat, amit nagy visszaesések követnek. Továbbá a vizsgált helyszíneken mindenütt van ugyan helyi előítéletesség, de abból önmagában nem lesz etnikai konfliktus. Ha pedig a szociális és etnikai válsághelyzetek sűrűségét és intenzitását a gazdasági helyzet súlyosságához kötnénk, akkor nem kétséges, hogy a konfliktusok gyakorisága és intenzitása 1989-től 94-ig meredeken emelkedett volna, utána pedig erőteljes csökkenő tendenciát

mutatna.

Egy-egy helyi konfliktus esettanulmány-szerű elemzése azonban azt bizonyítja, hogy az előbb említett tényezők inkább szükséges, de nem elégséges feltételei a helyi konfliktusok kitörésének és lefolyásának magyarázatához.

Az ilyen konfliktusok kirobbanásában szinte kivétel nélkül tetten érhető a helyi elit tevékenysége, akik a meglévő súlyos helyzetet tematizálva rövid távú, biztos receptet javasolnak az amúgy csak nagyon kitartó és fáradságos munkával kezelhető problémák megoldására.

Például: "csak néhány idegen cigány családot kellene eltávolítani a faluból", "csak a városközpontból kellene kiköltöztetni a munkakerülő romákat", "adjuk esély az alapítványi iskolának" és más hasonló "remek" ötletek. (Hadd tegyem hozzá: a kirekesztő, kitelepítő helyi gyakorlatot sokszor a gazdasági haszonszerzés is motiválja. Értékes ingatlan [telek]-tulajdon megszerzése, megmaradt KFOR-konténerek felhasználása vagy belső városrészek rehabilitációja lakosságcserevel: szegények, cigányok kiebrudalása, középosztálybeliek beköltöztetése.)

Ladányi szerint a helyi konfliktusok lefolyásának elemzése azt mutatja, hogy - kicsiny ország lévén - a konfliktusgerjesztő helyi politikai elit igen gyakran országos politikai támogatást kap, ha mástól nem, a politika perifériájára szorult és népszerűségét ily módon növelni szándékozó szereplőtől.

A fentieket igazolja, hogy még az olyan, a legélesebb etnikai konfrontáció határáig eljutó konfliktusok is, amilyenek például a miskolci vagy a fehérvári gettóügyek voltak, egy pillanat alatt véget értek, amikor a fővárosban a meghatározó politikai erők - megértve a helyzet súlyosságát - egyértelművé tették, hogy elítélik a helyi kirekesztő gyakorlatot.

Ladányi professzor a múltunkkal való szembenézést hiányolva felolvasta az olaszliszkai polgármester és támogatói által jegyzett levél alábbi részletét: "Mi, (...) akik elődei példás vallási békében éltek, lettek legyen római vagy görög katolikusok, reformátusok, Jehova tanúi vagy zsidók, akik ilyen hagyományok között nevelkedtünk, most a rasszizmus és előítéletesség vádjá ellen kell védekezzünk."

Majd azzal folytatta, hogy Olaszliszkról kétszázötven zsidót vittek el, túlnyomó többségük elpusztult, és azok a kevesek, akik hazajöttek, jobbnak látták egy idő után elköltözni a faluból. A szakértő szerint addig nem lehet hazánkban szociális és etnikai béke, amíg az ország és annak helyi közösségei nem képesek szembenézni múltjukkal, még akkor is, ha ez időnként fájdalommal jár.

A következő előadó dr. Kondorosi Ferenc, az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium államtitkára volt. A jogállam eszközei az etnikai konfliktusok megelőzése és kezelése tekintetében címet viselő előadásában a száraz jogszabályi utalásokat rövidre fogva kifejtette, hogy a pozitív jog védelmet biztosít, de a jog csak az egyik eszköz a konfliktusok megelőzésére és hatékony kezelésére. A rendszerváltozás folyamatában a jogfejlődés a gazdasági szférára koncentrált, miközben a szociális rendszer, a munka világa és az oktatási rendszer átalakítása elmaradt. Idézve néhai Bogdán Jánost, a Gandhi Gimnázium és a polgárjogi alapítvány alapítóját, miszerint: "A legnagyobb és leghatékonyabb jogvédő szervezet a liberális jogállam", kiegészítette: a szociális jogállam a leghatékonyabb, mert a liberális jogállam és a versenyállam a formális jogegyenlőség, az egyéni autonómia értékeinek hangsúlyozásával nem kellően érzékeny és hatékony a hátrányos helyzetűek szociális megkapaszkodása és közösségi felemelkedése iránt. Végül állást foglalt az olaszliszkai tragédia jogi megítélésében is: azt nem romaügyként, hanem köztörvényes bűnügyként értékelte.

Rendkívül érdekes és innovatív tartalmú előadást hallgathattunk Szeder Gyulától, a legfőbb ügyész tanácsadójától. Az ügyész úr a rasszista propaganda tilalmának nemzetközi egyezményekben vállalt magyar kötelezettsége és a hazai jogi szabályozás ellentmondásaira hívta fel a figyelmet. Nevezetesen arra, hogy a magyar Btk. 269. §-a "parttalan tényállás", mert a véleménynyilvánítás szabadsága miatt nehezen üldözhető a rasszista uszítás. A jogalkalmazói gyakorlat szerint uszítás alatt nem egyszerűen

izgatást, hanem az aktív gyűlöletre való uszítást kell érteni, és ez igen komoly bizonyítási nehézségeket okoz. A probléma igazi megoldását az alkotmány módosítása jelentené, hiszen például alkotmányunkból hiányzik a "joggal való visszaélés tilalma", amelyet gyakran emlegetnek ugyan, de sokszor csak annyit értenek alatta, hogy a hatóságok ne éljenek vissza a rájuk ruházott hatalommal.

Az Országos Rendőr-főkapitányság Megelőzési Főosztályának vezetője, Szabó Mihály ezredes a rendőrségen belüli rasszizmus visszaszorítása érdekében tett és tervezett intézkedésekről és kezdeményezésekről beszélt. Előadásában rámutatott arra, hogy a 36 000 fős testületben harminc év körüli az átlagéletkor. A felvételnél pszichológiai vizsgálattal próbálják kiszűrni a rasszistákat. Elmondta még, hogy a rendőrök "belső lelkivilágát" nyomon követni csak a tetteiken keresztül lehet, továbbá szeretnék csökkenteni a rendőrség és a roma közösségek között fennálló - esetenként megfigyelhető - kölcsönös ellenérzést. Ehhez egymás jobb megismerése szükséges. Létezik már egy roma referenci hálózat, amely kapcsolatot tart fenn a kisebbségi önkormányzatokkal, és ez nagyban segíti a felmerülő konfliktusok megelőzését, kezelését.

Fórika László, a kisebbségi ombudsmani hivatal munkatársa Romák, média, jog címmel tartott előadást. Olyan eseteket ismertetett, amikor az adott hírben, riportban szereplő személy származása az esemény szempontjából irreleváns volt, azonban a történések "zaftosabb, eladhatóbb" tálalása érdekében az újságírók jelentőséget tulajdonítottak az abban részt vevő cigány(ok) etnikai hovatartozásának vagy vélelmezett cigányságának. Fórika a jogérvényesülés komoly akadályának nevezte, hogy a sajtótörvény, akárcsak a polgári jog nem ismeri a közösség méltóságának védelmét a gyűlöletbeszéddel szemben, illetve, hogy a médiatörvény nem vonatkozik az írott sajtóra. Az internet a véleménynyilvánítás szabadságának végtelen terrénuma, amely szinte korlátlan felületet biztosít a cigányellenes propagandának is, amivel a jogi szabályozás nem képes lépést tartani. Olaszliszka azért jelent új helyzetet a romák média-megjelenésében, mert a szélsőjobboldali interpretáció utat talált a mértékadó média felé is.

Az előadásokat vita követte. Pontosabban egyfajta "kerekasztal-beszélgetés" Olaszliszkáról: összességében egy háromórás őszinte és izzó párbeszéd, amelyet a résztvevők olyannyira fontosnak éreztek, hogy a szekcióülések helyett - ahol a jogállami intézmények, a média és a jogvédelem eszközeiről, lehetőségeiről tárgyaltak volna - az olaszliszka helyzet közös megbeszélését választották. Fekete Gyula polgármester, a szociális bizottság elnöke, az iskola, az óvoda vezetője, valamint az Olaszliszka Ifjúságért Alapítvány kuratóriumának elnöke felszólalásában méltánytalannak és igazságtalannak tartotta a tényfeltáró jelentésben munkájukkal szemben megfogalmazott kritikákat, ugyanakkor mindannyian elkötelezettségüknek adtak hangot az esetleges hibák kijavítása, illetve a polgárjogi alapítvánnyal e célból való együttműködésük érdekében. Ezzel az állásponttal szembehelyezkedve fogalmazta meg véleményét Majkó Éva, egyike a változást szorgalmazó helyi polgármester-jelölteknek. Programjában felhívta a figyelmet a településen megoldandó feladatokra, köztük a cigányság kirekesztettségére is. Majkó szerint a település vezetése nem tesz lépéseket a helyi cigányellenes megnyilvánulások ellen. Honlapja fenyegető, rasszista írásoktól hemzseg, s erre a polgármester válasza csupán annyi, hogy "nem ért a számítógéphez"! A legnagyobb bajnak azt tartja, hogy mindezekkel szemben az állampolgárok - "cigány vagy magyar" - tehetetlenek, így csak összefogással védhetik meg önmagukat és közös érdekeiket. Bírálta továbbá a sajtó képviselőit az ismert tragikus bűncselekménnyel kapcsolatosan: nagyban hozzájárultak egy köztörvényes bűncselekmény faji konfliktussá érleléséhez.

Gellért Kis Gábor ugyan csak délután érkezett, de felszólalása mintegy szemléltető anyagot szolgáltatott a délelőtt elhangzott előadásokhoz. Sokféle titulusa közül egyet tartott fontosnak kiemelni: keresztapa Olaszliszka. (Balgán azt gondoltuk, hogy mint a közrádió kuratóriumának elnöke, egykori újságíró a média szerepéről kíván beszélni, esetleg mint a 94-98 közötti Országgyűlés emberjogi bizottságának elnöke korábbi tapasztalatai közül legalább a zámolyit megosztja velünk, de nem: ő "keresztapasága" miatt tett eleget - a liszka vezetés meghívásának.)

Megtudtuk végre, hogy "előítéletességgel nem lehet küzdeni az előítéletesség ellen", s hogy nem a helyi elit "izzította fel a levegőt", hanem a szörnyűséges bűntett.

Majkó Éva, aki részese volt a tragikus eseményeket követő történéseknek, bár a nyomozás érdekében nem nyilatkozott, megdöbbenésének adott hangot, hogy a több hónappal az eset után megszólaló Gellért Kis részletesen ismerteti a történeteket, pedig elmondása szerint 230 km-re volt a tragédia helyszínétől, miközben a "tisztánlátást" hangsúlyozza.

A község képviselői a konferencia végén is megerősítették, hogy az eszmecserét folytassuk Olaszliszván, ahová minden résztvevőt szeretettel várnak.

A tanácskozáson nem fogadhattunk el ugyan olyan záródokumentumot, amely általános követelményeket fogalmazott volna meg a jogállam intézményei, a média és a civil jogvédelem számára, azonban úgy éreztük, hogy az olaszliszváki válság oldása, a helyi bajok szakszerű kezelése ügyében nagy lépést tettünk előre.

De nem telt el egy hét, amikor a Népszabadságban Kétféle tényfeltárás Olaszliszváról - Gellért Kis Gábor vitája Horváth Aladárral címmel terjedelmes írás jelent meg. A Czene Gábor által jegyzett írásban az általam készített jelentés egyes részleteiről fejt ki véleményét Gellért Kis, oly módon, hogy a szerző nem adott lehetőséget számomra, hogy azokra reagálhassak vagy a tényfeltárás bizonyos elemeit jobban megvilágíthassam.

Gellért Kis szerint a vizsgálat "nem bizonyított, és valótlan kijelentéseket is tartalmaz, (...) a tényeket hamis színben tüntetik fel." Néhány helybéliiben valóban "buzog az indulat", de "felelőtlenség azt állítani, hogy szörnyűséges méreteket ölt a gyűlölet és a rettegés." Kétségtelen - mondja -, hogy a cigány családok házai közül többet és többször megdobáltak, a "támadások azonban nem személyek ellen irányultak", túlzás olyan látszatot kelteni, hogy a romákat szinte már fizikai létükben fenyegetik. Nos, az alternatív tényfeltárónak üzenem, hogy a Dankó utcában, a zsidótemető és egy háromméteres betonfal közé szorított cigány embereket is kérdezze meg, ha arra jár mint keresztapa, hogy szerintük van-e rettegés, ha éjszakánként kővel dobálják meg lakóházaikat, ha gyermekeik falécekkel beszögezett ablakok mögött a sötétben élnek napjaikat. S árad-e feléjük gyűlölet vagy csak megvetés a falujukban, tágabb környezetükben, vagy csak olyan emberekkel találkoznak hébe-hóba, akikben "buzog az indulat" - mert én nem vagyok hajlandó azon vitatkozni, hogy szörnyűséges vagy csak kitapintható-e a félelem. Mint ahogy azzal a jellegzetes, a "Csak egy szög..." című darabot idéző fordulattal sem lehet mit kezdeni, hogy "a támadások nem személyek ellen irányultak". Csak a házak ellen vagy csak a cigány közösség ellen? Melyik előnyösebb a liszváki cigány ember számára? Mire jó folyamatosan elkenni, elmismásolni a bajt! Nem az lenne a dolga polgármesternek, újságírónak, jogvédőnek, de még a politikusnak is, hogy közös bajainkat nevén nevezze, és gyors, szakszerű kezelésük érdekében minden tőle telhetőt megtegyen?

A Roma Polgárjogi Alapítvány azért dolgozik, hogy tanulva a történelemből, ne ismétlődessen meg a múlt barbársága. Hogy sem szociális, sem etnikai törésvonala mentén ne essen szét országunk, mert itt kell - és együtt - élnie mindahányunknak, kik ide születtünk. Azért dolgozunk, nem keveset, hogy elkerülhessük az emberáldozatokot követelő konfliktusokat, hogy megszüntessük az egész országnak szegényére váló és súlyos gazdasági károkat okozó társadalmi kirekesztést.

S ehhez nem "keresztapákra", hanem hatékony jogállamra van szükség.